

1. Рулан Н. Юридическая антропология: учебник для вузов / Рулан Н.; [пер. с фр. под общ. ред. А. И. Ковлера]. – М.: Норма, 1999. – С. 132. 2. Карбонье Ж. Юридическая социология / Карбонье Ж. – М.: Прогресс, 1986. – С. 61. 3. Рулан Н. Цит. праця. – С. 298. 4. Фатхи В.И. Правовая этнология: концептуальные идеи и принципы: дис. ... канд. юрид. наук / Фатхи В.И. – Ростов-на-Дону, 2007. – С. 84. 5. Смирнов А.Н. Проблемы и суждения. Этничность и культурный плюрализм в контексте государственной политики / А.Н. Смирнов // Полис. Политическое обозрение. – 2005. – № 4. – С. 113. 6. Ковлер А.И. Антропология права: учебник для вузов / Ковлер А.И. – М., 2002. – С. 82. 7. Фатхи В.И. Цит. праця. – С. 76. 8. Философия права: учеб. пособ. / Баранов П.П., Верещагин В.Ю., Курбатов В.И., Овчинников А.И. – Ростов н/Д: РЮИ МВД России, 2004. – С. 732. 9. Оборотов Ю.Н. Традиции и обновление в правовой сфере : вопросы теории (от познания к постижению права) / Оборотов Ю.Н. – Одесса: Юрид. література, 2002. – С. 38. 10. Семененко И.С. Интерпретации, глобализация и социокультурная динамика: личность, общество, культура / И. С. Семененко // Политические исследования. – 2003. – № 2. – С. 7. 11. Оборотов Ю.М. Цит. праця. – С. 29. 12. Там само. – С. 30. 13. Новгородцев П.И. Историческая школа юристов / Новгородцев П.И.; [отв. ред.: Сальников В. П., Сандулов Ю. А. (сост.)] – С.-Пб.: Лань, 1999. – С. 58. 14. История политических и правовых учений / [под ред. О.Э. Лейста]. – М.: Юридическая литература, 1997. – С. 332. 15. Новгородцев П.И. Цит. праця. – С.58. 16. Байтин М. И. Сущность права / Байтин М.И. – М.: Право и государство, 2005. – С. 28. 17. Поляков А.В. Онтологическая концепция права: опыт осмысления / А. В. Поляков // Право и политика. – 2000. – № 6. – С. 14. 18. Супатаев М.А. О понимании права / А. М. Супатаев // Юридическая антропология: Закон и жизнь: сб. статей. – М., 2000. – С. 45.

УДК 323.225

А. М. БОБРУК

ПОЛІТИЧНА МІМІКРІЯ: ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Аналізується феномен політичної мімікрії в контексті наукового дискурсу. Визначається її сутність та форми прояву. Узагальнюється її значення як універсального соціального явища та чинники, які впливають на стан політичної мімікрії в суспільстві.

Ключові слова: політична мімікрія, форми політичної мімікрії, політична адаптація, чинники політичної мімікрії.

Бобрук А.Н. Политическая мимикрия: определение сущности в современном научном дискурсе.

Анализируется феномен политической мимикрии в контексте научного дискурса. Определяется ее сущность и формы проявления. Обобщается ее значение как универсального социального явления и факторы, которые влияют на состояние политической мимикрии в обществе.

Ключевые слова: политическая мимикрия, формы политической мимикрии, политическая адаптации, факторы политической мимикрии.

Bobruk Alla. Political mimicry: the definition suschnosti in modern scientific discourse.

© БОБРУК Алла Миколаївна – здобувач кафедри політичних наук Київського національного університету ім. М.П. Драгоманова

Analyzes the phenomenon of political mimicry in the context of scientific discourse. Is determined by its nature and manifestations. We generalize its importance as a universal social phenomenon and the factors that influence the state of political mimicry in society.

Key words: *political mimicry, a form of political mimicry, political adaptation factors of political mimicry.*

Дослідження проблеми політичної мімікрії обумовлюється насамперед суспільною потребою визначення її глибинної сутності, детермінант, форм прояву, а також наслідків маскувальної поведінки політиків для життєдіяльності українського суспільства. Не є новиною, що сьогодні в Україні політичною або ідеологічною зрадою здивувати неможливо. Депутати змінюють фракції, як рукавички, партії змінюють кольори, політики сповідують гасла, діаметрально протилежні тим, що вони висували вчора. Пристосуванство стало епідемією, більше того – стало стилем, певною моделлю поведінки, яка не обговорюється і тим паче – не засуджується. Спостерігається зміна політичної орієнтації десятків прихильників колишньої влади, пошук ними нового політичного іміджу. Це явище має такий масштаб, що фактично спричиняє суттєву зміну політичної ваги і перспектив окремих політичних партій.

У природному середовищі мімікрія розглядається вченими як пристосувальне явище до жорстоких небезпечних природних умов, що загрожують існуванню певного виду тварин чи комах. Класифікацію мімікрії в природі здійснив французький біолог Жиар. За його визначенням, існують такі види мімікрії: 1) агресивна, що необхідна для того аби напасти на жертву; 2) захисна, що спрямована на захист від нападника (опікунська мімікрія) або ж для того, щоб злякати його обманним виглядом (загрозлива мімікрія); 3) пряма, завдяки якій тварина, що мімікріює, безпосередньо зацікавлена в тому, аби замаскуватися; 4) непряма, що існує тоді, коли тварини різних видів у ході пристосування і конвергенції виробляють щось подібне на «професійну схожість»¹.

Психологія розглядає мімікрію як «одну з форм соціальної поведінки». Вони стверджують, що імітація та мімікрія закладена в нас природою з дитинства. Цей факт доводять автори теорії гри Е. Берн та Й. Хейзинга². За їх словами, процеси наслідування, імітації та мімікрії не лише притаманні людям від природи, а й є життєво необхідними для життя в соціумі, адже за допомогою наслідування виконуються чи порушуються «правила гри», витримуються чи ламаються стереотипи.

Тому проекція когнітивного досвіду у галузі природничих наук на суспільну, соціально-політичну реальність, на поведінкові характеристики людини є цікавим та новітнім напрямком сучасної, політології. Власне тому є сенс дослідити політичну мімікрію як явище, що виникає та функціонує у суспільному організмі, моделює його, впливаючи на перебіг подій тощо. Більше того, соціальна реальність, яка репрезентує будь-яку державу як систему, впродовж останніх десятиліть може бути інтерпретована крізь призму мімікрійних сценаріїв, й у такий спосіб можна здійснити новий і дещо нетрадиційний погляд на історію, культуру, соціум загалом, на світову та українську реальність.

Проблеми, пов'язані із механізмами утримання влади політиками шляхом пристосування, розглядаються в працях багатьох науковців, як політологів, так і філософів, соціологів. Теоретичним підґрунтям дослідження мімікрійних форм є праці М. Хайдегера, Ж. Бодріяра, П. Бурдьє, Р. Мертон, Р. Козера, Даррендорфа, Х. Ортега-і-Гассета, Т. Парсонса, І. Валлерстайна, Е. Фромма, Д. Белла, П. Сорокіна, Е. Тоффлера, Ю. Хабермаса, Ф. Фукуями, П. Штомпки та ін. Серед російських й українських вчених слід назвати роботи О. Гараня Л. Герасіна, О. Єрмановської, О. Карпак, А. Лобанової, Д. Ольшанського, М. Панова, Я. Паська, О. Фоменкова, В. Шульги, Ю. Яковенка та ін.

Попри словникові визначення даного поняття, найбільш повним видається формулювання Д. Ольшанського, який визначає його у такий спосіб: «Політична мімікрія – наслідування; складний комплекс захисних заходів і пристосувань соціально-політичного характеру, що дозволяють вижити і зберегтися тим соціальним групам, силам і прошаркам, для яких у суспільстві виникли нестерпні умови життя і діяльності; вимушений засіб самозахисту в кризових ситуаціях»³.

Сутність і генезу цього явища, як універсального соціального феномену, ретельно дослідила в своїй фундаментальній праці А. Лобанова⁴, яка вважає, що мімікрія є феноменом не тільки тваринного, але й людського буття, залишивши поза своєю увагою з'ясування його внутрішнього змісту. Тобто, в даному випадку йдеться про таке явище, як «соціальна мімікрія».

У наукових працях соціальна мімікрія розглядається в основному як захисна форма адаптації. Наприклад, в радянській науковій думці увагу на феномен соціальної мімікрії звернув практично один А. Сухов, який визначив два її види: 1) коли явища маскуються під традиційні; 2) коли старі явища намагаються видавати себе за нові⁵. Він наводить приклад маскування французької революції 1789–1814 рр. по черзі то під Римську республіку, то під Римську імперію; маскування католицизму в епоху Відродження, який без перебудови своєї ієрархії набув лише нових зовнішніх атрибутів, або вислів К.Маркса «маска західної цивілізації», який він використав для характеристики Росії XVIII–XIX ст. (від Петра I до Миколи I). Однак А. Сухов лише в цілому пояснив сутність соціальної мімікрії, говорячи про те, що вона є свідченням ненадійності певних соціальних структур. Поняття «соціальна мімікрія» використовують Н. Панов і Л. Герасіна, розглядаючи маскувальний характер корупції сучасному українському суспільстві, проте вони не роз'яснюють її сутності⁶. Окремі аспекти вивчення імітації містять роботи С. Аверінцева, М. Грачова, Ю. Давидова, В. Дергачова, Е. Дмитрієва, Е. Лукіна, В. Афанасьєва, С. Барсукова, Л. Бляхера, В. Гельмана, І. Пригожина, Л. Сморгунова та ін. У запропонованих ученими дослідженнях соціальна мімікрія розглядається як така, що виконує адаптивно-захисну функцію. Однак, така позиція розкриває лише одну сторону цього феномену, але не політичну.

Власне, лише на початку 90-х років минулого століття в енциклопедичному словнику з політології було запропоновано визначення, згідно з яким соціальна мімікрія являє собою «складний комплекс захисних методів і пристосувань соціально-політичного характеру, що дають можливість вижити та самозберегтися тим соціальним групам, силам і прошаркам, для яких у суспільстві склалися неможливі умови життя і діяльності»⁷.

Політична мімікрія виявляється в тому, на думку А. Лобанової, – що людині іманентно властива розумова здатність відшукувати різноманітні шляхи для пристосування в природному та соціальному (як у небезпечних, так і цілком сприятливих) середовищах⁸. Власне, процес пристосування людей до соціального середовища, його вимог, зокрема й до його трансформації, носить назву «соціальна адаптація». Наприклад, Л. Корель розглядає соціальну мімікрію як «псевдоадаптацію», коли зовнішня пристосованість людей до ситуації поєднується з негативним ставленням до її норм, вимог, до нових цілей-цінностей. До пояснення мімікрійної поведінки звертається М. Ромм у монографії «Адаптація людини у соціумі: теоретико-методологічний аспект», розглядаючи її як одну із захисних форм пристосування людей в суспільстві⁹.

Безумовно, що сфера політики як соціального явища є особливо привабливою для реалізації здатності політичних акторів до майстерності маскування, імітацій, насамперед тому, що вона сприяє завойовуванню та використанню влади, що, у свою чергу, задовольняє їх амбітні особистісні або вузькокланові (групові)

егоїстичні інтереси. Прикладів тому в політичному житті й на сторінках різноманітних видань можна бачити чимало. Тому не можна не помітити, що реальністю нашого часу стає все більше і більше поширення такого адаптаційного способу діяльності політичних акторів, який являє собою імітацію (маскування) ними своїх справжніх намірів, введення в оману людей популістськими гаслами, обіцянками з метою досягнення особистісних або вузькокланових цілей. Цікаво, що термін «політична мімікрія» не набув широкого поширення в науковій літературі навіть політологічного характеру.

Натомість доволі часто можна зустріти термін саме «політична адаптація», чи «соціально-політична адаптація». Наприклад, у Політичній енциклопедії (2011 р.) подано таке визначення: адаптація соціально-політична – це «процес активного пристосування індивіда до навколишніх умов, соціального і політичного буття. Адаптація соціально-політична має дві форми – активну (вплив суб'єкта на соціально-політичне середовище, прагнення змінити його) і пасивну (конформістська згода з умовами соціально-політичного існування, відсутність прагнення змінити їх, використати для власних потреб)»¹⁰.

Політична адаптація – це процес входження особистості у політику, де вона в певній мірі усвідомлює необхідність такого входження і, відповідно, на добровільній свідомій основі будує свою діяльність. Слід погодитися із думкою П. Штомпки, що періоди підвищеної інтенсивності адаптації пов'язуються з не передбачуваними або неочікуваними людьми соціальними змінами в життєдіяльності суспільства, які часто сприймаються певною частиною з них як травми. За таких умов одна частина людей починає активізувати свої адаптаційні можливості задля виживання, інша – задля досягнення успіху, гараздкування. Однак, автор статті притримується тієї думки, що політична мімікрія (власне, як соціальна в цілому) не є різновидом адаптації, а, навпаки – одним із способів її формування, структурування та функціонування. Саме в ситуації адаптивної поведінки, – вважає А. Лобанова, – (ситуації пристосування) невід'ємна властивість людини – хитрість розуму – модифікується в політичну мімікрію, яка тим самим виконує інструментальну роль у пристосуванні людини до певних соціальних умов або ситуацій. Політична мімікрія – це, як правило, мімікрія-гараздкування, до якої вдаються певні особистості, соціальні групи, партії чи родові (олігархічні) клани з метою досягнення та утримання бажаної владної ієрархічної позиції в політично-управлінській структурі суспільства шляхом найрізноманітніших імітаційних, маскувальних політичних дійств, ідеологічна спрямованість яких не відображає справжніх ідеологічних переконань її акторів, а є лише їх фікцією, вміло вибудованою бутафорією, яка вводить в оману суспільство.

Політична адаптація – це в певній мірі творча діяльність людини в системі політичних відносин. Особистість змушена аналізувати, зіставляти, оцінювати хід політичних подій, відстоювати права, приймати рішення, організовувати свої дії так, щоб зберігати своє політичне «обличчя». Слід враховувати при цьому, що адаптивні процеси знаходяться в постійній динаміці і характер їхніх безперервних змін у рівній мірі залежить як від дій конкретних особистостей, так і від суспільства в цілому. Так само будь-яка спроба відходу від соціального аспекту розгляду адаптивних відносин особистості з суспільством характеризується крайнощами і визначається як ненаукова.

Суттєвим чинником, що впливає на стан політичної мімікрії, слід вважати політичний режим, який мотивує адаптаційні процеси людини, визначає і стабілізує її орієнтаційні потреби. За словами Ю. Якименка, «кожен наступний політичний режим вміє бути більш жорстким, ніж його попередник. Він знає слабкі місця останнього. Наступна еліта може бути благородною – «ми не такі, як вони». А може – не бути...»¹¹.

Один з найвідоміших представників Франкфуртської школи Г. Маркузе визначив, що в рамках існування в індустріальному суспільстві визначальною рисою соціального характеру індивіда стає саме конформність та схильність до добровільного підкорення суспільному та владному впливу, адже «...цілком байдуже, чим забезпечується зростаюче задоволення потреб: авторитарною або неавторитарною системою. В умовах рівня життя, що підвищується, непокора системі здається соціально безглуздою»¹². І, що найважливіше, свобода перестає бути безперечним ідеалом та цінністю, адже «така ситуація знижує споживчу вартість свободи; немає сенсу наполягати на самовизначенні, якщо кероване життя оточене зручностями і навіть вважається «гарним» життям».

На думку українського соціолога Є. Головахи, якщо в стабільному соціумі «цінність сьогодення» є основною суспільно-психологічною опорою соціальної організації – домінують актуальні проблеми, радощі, побоювання тощо, то в суспільстві, яке трансформується, сьогодення втрачає самоцінність, оскільки виконує лише допоміжну функцію «перехідника» між суспільством, що втрачене, і тим, прихід якого декларовано. Унаслідок цієї дезактуалізації цінностей часовий баланс у суспільстві порушується, що призводить не тільки до суттєвих змін у процесі соціальної адаптації, але й навіть до руйнації її функціональної збереженості¹³.

За таких умов частина людей хитрує – «вдягає» маску-роль, яка схвально сприймається соціальним оточенням, але за своїми ціннісно-нормативними вимірами не відповідає внутрішній ціннісно-нормативній системі адаптанта або ж повністю суперечить їй. Проте ця маска-роль дозволяє їй носіям досягти бажаного результату: вижити чи досягти успіху в будь-якій сфері особистого та суспільного життя. Тож є підстави стверджувати, що в трансформаційні періоди в суспільстві поширюється такий спосіб адаптації, який називається політичною мімікрією.

Власне, у більш глибокому, аналітичному розумінні політична мімікрія означає складний комплект захисних заходів та пристосувань соціально-політичного характеру, що дозволяють вижити і зберегтися тим соціальним групам, силам і прошаркам, для яких у суспільстві виникли нестерпні умови життя і діяльності. Це вимушене засіб самозахисту в кризових ситуаціях.

Цікавий приклад. Поразка у другій світовій війні змусила Японію активно шукати нову тактику відповіді на виклики Заходу. Японцям довелося освоїти прийом «мімікрії», і несподівано він привів до успіху. Фактично ми спостерігаємо тут приклад мімікрії – як стратегії маскуванню, що полягала в підміні образу. Після війни Захід жорстко контролював військово-політичну сферу Японії, особливо це відчувалося в перші повоєнні роки, коли існував військово-окупаційний режим. Японії довелося продемонструвати відмову від усіх традиційних форм політичного життя, ввести режим парламентської демократії (в рамках конституційної монархії), прийняти нову конституцію, де проголошувалися принципи ліберальної демократії. Багато в чому саме тому Японії вдалося створити більш ефективну модель економіки. Сьогодні очевидно: Захід програв Японії економічне змагання за всіма найважливішими показниками¹⁴.

Однак проблема полягає в тому, що даний прийом мімікрії виник в умовах, коли стратегія панування агресивної культури все ще носила формально-інституціональний характер. Тому модель мімікрії розрахована на відображення форм інституційного контролю. В якості невдалого прикладу мімікрії можна навести діяльність Народно-демократичної партії Афганістану 70–80-х рр. XX ст. Ця партія міської інтелігенції та дрібної буржуазії лівацької орієнтації намагалася, на тлі труднощів після захоплення влади і наявності опозиції, розширити свою соціальну базу в селянських шарах більшості ісламського народу за рахунок мімікрії під виразника його релігійних інтересів.

Найпоширенішим прийомом політичної мімікрії в сучасній практиці є демонстративний популізм – пропагандистська риторика і політичні жести, спрямовані на роздування домагань і очікувань електорату, на всілякі, зазвичай нереальні обіцянки в ході передвиборчих кампаній.

Численні приклади такого роду дали процеси демократизації українського суспільства в останні роки. Слід безумовно погодитися із Д. Ольшанським в тому, що «необхідність вдаватися до прийомів політичної мімікрії і їх ефективність пов'язані з рівнями політичної культури і політичної свідомості суспільства»¹⁵. При їх достатньому розвитку, в демократичному, добре інформовану суспільстві з масовими навичками розуміння людьми власних інтересів і терпимістю до інтересів інших, з усталеною багатопартійної плюралістичної політичної системою в рамках правової держави, необхідність в мімікрії як засобі виживання і самозахисту різко знижується. Це відноситься і до потенційної ефективності і, відповідно, привабливості прийомів мімікрії для досягнення вузькогоспичних, особистих, групових чи корпоративних цілей.

Таким чином, сутність політичної мімікрії – це стратегія маскуванню, що полягала в підміні образу, імітації політичної діяльності, яка не є адекватною справжнім ціннісним орієнтаціям її акторів, а є вміло вибудованою бутафорією, що ґрунтується на псевдопатріотизмі, псевдогаслах, псевдообіцянках, орієнтованих на завоювання владних повноважень. А сама ця тема ще потребує, безумовно, ґрунтовних наукових політологічних розвідок.

1. *О мимикрии* и защитном сходстве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: Arch de Zool.exp. et. gen., 1872 et Bull, Scient. XX 1888. 2. *Берн Э.* Игры, в которые играют люди: психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры: Психология человеческой судьбы / Берн Э.; пер. с англ.; общ. ред. М. С. Мацковского. – СПб.: Лениздат, 1992. – 399 с. 3. *Ольшанский Д.В.* Основы политической психологии / Ольшанский Д.В. – Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – С. 456-457. 4. *Лобанова А.С.* Соціальна мімікрія як адаптивний спосіб життєдіяльності: дис. ... доктора соціологічних наук / Лобанова А.С. – Кривий Ріг, 2004. – 338 с. 5. *Сухов А.Д.* Прогресс и история / Сухов А.Д. – М.: Мысль, 1983. – 111 с. 6. *Панов Н.И.* Социальная мимикрия коррупции: политико-правовой дискурс / Н. И. Панов, Л. Н. Герасина // Право и политика. – 2000. – № 8. – С. 20–27. 7. *Політологія: енциклопедический словарь* / общ. ред. и сост. Ю. И. Аверьянов. – М.: МКУ, 1993. – 431 с. 8. *Лобанова А.С.* Політична мімікрія в сучасному українському суспільстві: чи є ремедіум проти її деструктивних наслідків? (або про те, як протистояти маскувальним політичним іграм) [Електронний ресурс] / А.С. Лобанова. – Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Staptp/2010_45/files/ST45_03.pdf. – Назва з екрану. 9. *Ромм М.В.* Адаптация личности в социуме: теоретико-методологический аспект / Ромм М.В. – Н.: Наука, 2002. – 275 с. 10. *Адаптація* соціально-політична // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал [та ін.]. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – 808 с. 11. *Якименко Ю.* Україна у ХХІ столітті: виклики для політичної еліти / Ю. Якименко // Дзеркало тижня. – 2003. – 15 листопада. 12. *Маркузе Г.* Одномерный человек. Исследование идеологии Развитого Индустриального Общества / Маркузе Г. – М.: АСТ, 2002. – 368 с. 13. *Головаха Е.И.* Трансформирующееся общество. Опыт социологического мониторинга в Украине / Головаха Е.И. – К.: Институт социологии НАН Украины, 1996. – С. 8–9. 14. *Малахова О.А.* «Японское экономическое чудо» – прошлое или будущее? / О. А. Малахова // Проблемы современной экономики: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Челябинск, декабрь 2011 г.). – Челябинск: Два комсомольца, 2011. – С. 61–64. 15. *Ольшанский Д.В.* Цит. работа.